

کودکانی که به اندازه بزرگسالان کار می‌کنند

برای این 250 میلیون کودک کار، تعریف دقیق و روشنی وجود ندارد. مثلاً نمی‌توان گفت همه کودکانی که در خیابان دیده می‌شوند، بی‌خانمان هستند.

برای این 250 میلیون کودک کار، تعریف دقیق و روشنی وجود ندارد. مثلاً نمی‌توان گفت همه کودکانی که در خیابان دیده می‌شوند، بی‌خانمان هستند.

یک بسته فال در چهار رنگ سبز، آبی، صورتی و زرد در دست دارد و با خنده می‌گوید: «ازین فال‌ها بخر. دونه ای هزار تومن. NEW هستش. حافظ جدیدا گفته. مثل اون فال‌های قدیمی و تکراری نیست.» همین یک کلمه «NEW» را که به زبان می‌آورد باعث می‌شود تعداد زیادی از افراد داخل کافه با خنده از فال بخرند. پسرک با اینکه که شاید 11، 12 سال بیشتر ندارد، با خوشحالی فال‌هایش را می‌فروشد و بیرون می‌رود.

به گزارش پسر فال فروش و امثال او که به عنوان کودکان کار شناخته می‌شوند، تعدادشان کم نیست. چه در کشورهای اصلاً توسعه نیافته، چه در کشورهای در حال توسعه و چه حتی در کشورهای توسعه یافته. انگار در همه جای دنیا کار کشیدن از کودکان جزئی جدا نشدنی از اقتصاد و آسیب‌هایش شده است. اقتصادی که باعث شده، براساس گزارش‌های بین‌المللی 250 میلیون کودک در معدن‌ها، خیابان‌ها، کارگاه‌ها و مزرعه‌ها کار کنند. به طوری که آمارها نشان می‌دهد، آسیا با 61 درصد از بکارگیری کودکان کمتر از 14 ساله، آفریقا با 41 درصد و آمریکای لاتین و حوزه دریای کارائیب نیز با 17 درصد، در صدر نقاط مختلف جهان قرار دارند که کودکان در آنجا ناچار به کار اجباری می‌شوند.

برای این 250 میلیون کودک کار، تعریف دقیق و روشنی وجود ندارد. مثلاً نمی‌توان گفت همه کودکانی که در خیابان دیده می‌شوند، بی‌خانمان هستند. بیشتر آن‌ها یعنی بیش از سه چهارم تا ۹۰ درصد از این کودکان در کشورهای مختلف در حال رشد، در خیابان کار می‌کنند؛ اما در خانه زندگی می‌کنند و نان‌آور خانه هستند. از طرفی دیگر هم «کودکان خیابانی» اصطلاحی است که اغلب هم برای توصیف «کودکان کار» و هم کودکان بی‌خانمانی که در خیابان زندگی می‌کنند، می‌خواهند و اغلب هیچ تماسی با خانواده‌شان ندارند، گفته می‌شود. البته گروه دوم در معرض بیشترین خطرات هستند؛ خطراتی از جمله به قتل رسیدن، کودک‌آزاری‌های مکرر و برخوردهای بی‌رحمانه غیرانسانی، بیماری‌های مانند ایدز و هپاتیت. ولی به هر حال، کودکان کار به کودکان کارگری گفته می‌شود که به صورت مداوم و پایدار به خدمت گرفته می‌شوند. کار معمول کودکان کار می‌تواند شامل کار در کارخانه، معدن، روسپی‌گری، کشاورزی، کمک در کسب و کار والدین، داشتن کسب و کار شخصی مانند فروش غذا یا کارهای نامتعارف باشد. اما ناپذیرفتنی‌ترین شکل‌های کار کودکان استفاده نظامی و تن‌فروشی آن‌ها است.

در مورد تعریف کودکان کار، کارشناسان 4 نوع کودکی که در خیابان دیده می‌شوند را مطرح می‌کنند:

- ۱) گروه اول کودکان فقیری هستند که شب‌ها به خانه‌شان برمی‌گردند. آن‌ها احتمالاً به مدرسه می‌روند و بزهکار نیستند.
 - ۲) کودکان کارگر خیابانی که نسبتاً مستقل‌اند. پیوندهای آن‌ها با خانه در شرف از هم گسستن است. حضور آن‌ها در مدرسه هم کم کم خاتمه پیدا می‌کند. در ادامه هم بزهکاری آن‌ها شروع می‌شود.
 - ۳) گروه سوم کودکان خانواده‌های خیابانی هستند که به همراه خانواده خود در خیابان زندگی و کار می‌کنند. وضعیت آن‌ها با فقر گره خورده است. در هندوستان به آن‌ها «ساکنین پیاده‌رو» گفته می‌شود و در آمریکا آنان کودکان خانواده‌های بی‌خانمان هستند.
 - ۴) گروه آخر کودکانی هستند که تماس خود را با خانواده قطع کرده‌اند. آن‌ها تمام وقت خود را در خیابان می‌گذرانند و کودکان خیابانی «واقعی» هستند.
- البته سازمان ملل هم چنین معضل مهمی را تعریف کرده و می‌گوید: «کودک کار، پسر یا دختری است که خیابان (و همچنین

ساختمان‌ها و زمین‌های متروکه)، خانه و محل زندگی او شده و تحت حمایت و نظارت کافی بزرگسالان مسؤول قرار ندارد.»

به هر حال، با هر تعریفی که از کودکان کار وجود داشته باشد، بر اساس آمار سازمان جهانی کار (ILO)، بیش از ۲۵۰ میلیون کودک ۵ تا ۱۴ ساله که زیر سن قانونی، کار می‌کنند، در کشورهای در حال توسعه از کودکی محروم شده‌اند. البته اگر سن پایان کودکی را براساس پیمان نامه حقوق کودک زیر ۱۸ سال در نظر گرفته شود، در سال ۲۰۰۲ بیش از ۳۵۰ میلیون کودک و نوجوان به جای پرداختن به تحصیل، کار می‌کرده‌اند. این در حالی است که تعداد کودکان کار از سال ۲۰۰۰ میلادی یک سوم کاهش یافته ولی به عقیده کارشناسان این میزان اصلاً کافی نیست.

طبق آمار سازمان جهانی کار، ۱۲۰ میلیون نفر از ۲۵۰ میلیون کودک کار، وارد بازار کار شده و مشغول به کار تمام‌وقت هستند و ۱۳۰ میلیون کودک دیگر به صورت پاره وقت کار می‌کنند که بیشترشان پسر هستند. همین طور بر طبق تخمین‌های جدید این سازمان از این تعداد ۱۲۲.۳ میلیون کودک در منطقه آسیا و پاسیفیک زندگی می‌کنند. ۴۹.۳ میلیون نفر در آفریقا و ۵.۷ میلیون کودک در آمریکای لاتین و کارائیب هستند. به این ترتیب، بیشترین کودکان کار در آسیا زندگی می‌کنند. همین طور به نقل از آخرین گزارش یونیسف بر اساس آمارها از هر ۱۲ کودک در جهان یک کودک به صورت اجباری ناچار به کار می‌شود. البته به طور کل به ازای هر ۶ کودک در دنیا یک کودک، کار می‌کند. شمار کودکانی که در کارهای دشوار کار می‌کنند و آن‌ها را بدترین اشکال کار کودک می‌نامند، در سال ۲۰۰۶، ۱۲۶ میلیون نفر بوده است. اکثر کودکان کار یعنی ۷۰ درصد از آنها درگیر کارهای کشاورزی هستند، در حالی که فقط ۹ درصد در کارهای صنعتی اشتغال دارند، همچنین در کشورهای آنگولا، برمه، کلمبیا، کنگو، لیبیا، سودان و اوگاندا گاهی از کودکان در درگیری‌های نظامی استفاده می‌شود.

همان طور که گفته شد، در تمام کشور های دنیا اعم از توسعه یافته و نیافته، کودکان کار وجود دارند. مثلاً حتی در ایالات متحده آمریکا، حدود هزار کودک در مزارع کار می‌کنند که اکثراً از گروه مهاجرانی بوده‌اند که به طور غیر قانونی از آمریکای لاتین به ایالات متحده آمریکا مهاجرت کرده‌اند.

وضعیت کودکان کار در ایران

سرچهارراه‌ها، پیاده رو ها، پارک‌ها، داخل مترو و جلوی در رستوران‌ها دیده می‌شوند. فال و گل می‌فروشند. اسپند دود می‌کنند و شیشه ماشین‌ها را تمیز می‌کنند. نزدیک سال نو که می‌شود، صورتشان را با دوده لوله آگروز ماشین‌ها سیاه می‌کنند و حاجی فیروزهای شهر می‌شوند و یا یک وزنه جلویشان می‌گذارند و در حالی که مشغول نوشتن درس‌هایشان هستند، وزن مردم را اندازه می‌گیرند. با اینکه هرروز دیده می‌شوند، اما آمار دقیقی از آنها در کشور وجود ندارد. عده‌ای صحبت از یک میلیون می‌کنند. بعضی‌ها می‌گویند ۲ میلیون، تعدادی هم از ۷ میلیون کودک کار خبر می‌دهند. البته در این هستند مسئولانی که منکر این قضیه می‌شوند. افرادی مانند فاطمه آلیا، عضو کمیسیون اجتماعی مجلس شورای اسلامی که عقیده دارد، «کودک کار رسمی نداریم». او همین طور گفته است که ما چون موافق کار کودکان نیستند و فرهنگ کار کودک در کشور وجود ندارد بنابراین بودجه‌ای هم برای این مساله در نظر گرفته نشده است.

هرچقدر هم افرادی وجود داشته باشند که پدیده کودکان کار را در کشور منکر شوند، این کودکان هرروز در کوچه و خیابان مشاهده می‌شوند. مریم می‌گوید: «سرچهارراه خیابان مرزداران، فقط یک لحظه حس کردم که یک دستمال به گوشه پایین شیشه جلوی ماشین برخورد می‌کند. بعد که دقت کردم، دیدم یه پسر بچه‌ای که روی پنجه پاش ایستاده بود، به زور خودش را به شیشه رسوند و مشغول دستمال کشیدن شیشه شد.» او ادامه می‌دهد که پسر بچه آنقدر کوچک بود که اصلاً بین ماشین‌ها دیده نمی‌شد.

تعداد این بچه‌ها اصلاً کم و ناچیز نیست. حداقل در پایتخت، بیش از ۲۰ هزار کودک کار تایید شده است. موضوعی هم که به روشنی قابل فهمیدن است، این است که تعداد کودکان کار در کشور، به دلایل گوناگون رو به افزایش است اما آمار دقیقی در مورد آن‌ها وجود ندارد. شاید فقدان آمار دقیق به دلیل نبود متولی اصلی در مورد کودکان کار است. آن متولیانی هم که از سازمان بهزیستی و وزارت کار وجود دارند، بیشتر در حال موازی کاری هستند. به همین دلیل جدا از راه حل، حتی آمار دقیقی هم وجود ندارد.

البته براساس سرشماری سال ۱۳۷۵ بیش از ۴ درصد جمعیت شاغل کشور را گروه سنی ۱۰ تا ۱۴ سال تشکیل می‌داده‌اند. به این ترتیب، از ۱۴.۵ میلیون شاغل، ۶۰۰ نفر، کودک کار بوده‌اند که حدود ۳۸۰ هزار نفرشان در سن ۱۰ تا ۱۴ سال، کار ثابت داشته‌اند. با اینکه میانگین سنی کودکان کار بین ۱۰ تا ۱۵ سال اعلام شده اما باید توجه کرد که کودک کمتر از ۵ سال و حتی نوزادی که در آغوش مادر و به اجبار وارد چرخه کار می‌شود هم وجود دارد.

با این حال، یکسری آمار دیگر وجود دارد که اعلام می کند، تعداد کودکان کار در ایران را حدود دو میلیون نفر اعلام کرده است. اما آمارهای غیررسمی چیز دیگری می گویند. این آمارهای غیر رسمی حکایت از وجود هفت میلیون کودک کار در ایران دارند که البته نیمی از این کودکان، اتباع کشورهای همسایه هستند.

در سمینار تخصصی کودکان که چندی پیش برگزار شده بود، خاستگاه اصلی کودکان کار تهران، منطقه شوش و دروازه غار شناخته شد. براساس گزارش این سمینار، «کولی‌ها موسوم به غربتی‌ها در این منطقه بسیار زیاد هستند و کودکان آن‌ها فاقد شناسنامه بوده و خانواده‌هایشان آن‌ها را مجبور به کار می‌کنند. در منطقه فرحزاد در غرب تهران کودکان کار اکثراً افغانی هستند. در این منطقه کودکان علاوه بر کار اجباری، به مواد مخدر اعتیاد داشته و در فروش مواد مخدر فعال هستند».

از طرفی هم باید عنوان کرد که کودکان خیابانی فقط بخشی از کودکان کار هستند. تعداد زیادی از کودکان کار در کارگاه‌های زیرزمینی و دور از چشم جامعه به کارهایی سخت و طاقت‌فرسا مشغولند. این کودکان ناچارند که در ساعات طولانی در محیط‌های غیربهداشتی با دستمزدهای اندک کار کنند تا بخشی از هزینه‌های خانواده‌هایشان را بپردازند.

قانون چه می گوید؟

دوازدهم ژوئن، ۲۲ خرداد، روز جهانی مبارزه علیه کار کودک است. سال 1989 بود که مجمع عمومی سازمان ملل متحد پیمان نامه حقوق کودک را تصویب کرد. براساس ماده 32 این پیمان‌نامه، دولت‌های عضو موظف شدند تا با هرگونه سوءاستفاده و بهره‌کشی اقتصادی از کودکان مقابله کرده و زمینه‌های رشد ذهنی، جسمی، روانی، و اجتماعی تمام کودکان را فراهم کنند.

البته علاوه بر این، پیمان نامه حقوق کودک و کنوانسیون ۱۳۸ «حداقل سن کار کودکان» مصوب ۲۶ ژوئن ۱۹۷۳ و کنوانسیون ۱۸۲ «ممنوعیت بدترین اشکال کار کودکان» مصوب ژوئن ۱۹۹۹ از اقدامات موثر بین‌المللی بوده است.

ایران البته سال 1370 پیمان جهانی حقوق کودک را امضا کرد و در اسفند سال ۱۳۷۳ مفاد پیمان نامه به تصویب مجلس رسید. همین‌طور ایران مقاله نامه شماره 182 حقوق بنیادین کار را در سال 80 قبول کرد.

علاوه بر این طبق ماده ۷۹ قانون کار، «به کارگماردن افراد کمتر از ۱۵ سال تمام (پسر و دختر) ممنوع است. کارفرمایی که افراد کمتر از ۱۵ سال را به کار بگمارند، مستوجب مجازات خواهند بود. ضمناً باید کودکان را به کاری گماشت که برای او زیان‌آور نباشد. البته طبق ماده ۱۸۸ قانون کار، «کارگران کارگاه‌های خانوادگی که انجام کار آن‌ها منحصرأ توسط صاحب کار، همسر و خویشاوندان نسبی درجه یک انجام می‌شود، مشمول مقررات قانون کار نمی‌باشد».

همین‌طور هم در ماده بعدی این قانون آورده شده است که «کارگری را که بین ۱۵ تا ۱۸ سال سن دارد، کارگر نوجوان می‌نامند» البته تأکید هم می‌شود که «چنین کارگری در بدو استخدام باید از سوی سازمان تأمین اجتماعی مورد آزمایش‌های پزشکی قرار گیرد». در ماده ۸۲ قانون کار، ساعات کار روزانه کارگر نوجوان را نیم ساعت کمتر از ساعت کار معمولی کارگران تعیین می‌کند و ترتیب استفاده از این امتیاز را موکول به توافق کارگر و کارفرما می‌سازد.

در ماده ۸۳ قانون کار به تأکید آمده است: «ارجاع هر نوع کار اضافی و انجام کار در شب و نیز ارجاع کارهای سخت و زیان‌آور و خطرناک و حمل بار با دست بیش از حد مجاز، استفاده از وسایل مکانیکی، برای کارگر نوجوان ممنوع است». و در نهایت ماده ۸۴ قانون کار یادآور می‌شود: «در ارتباط با مشاغل و کارهایی که به علت ماهیت آن و یا شرایطی که کار در آن انجام می‌شود برای سلامتی یا اخلاق کارآموزان و نوجوانان زیان‌آور است، حداقل سن کار ۱۸ سال تمام خواهد بود [نه ۱۵ سال]. تشخیص این امر با وزارت کار و امور اجتماعی است.»

البته با این که مواد 82 تا 84 قانون کار، شرایطی برای کار کودکان قائل شده است که از آن جمله منع اضافه کاری، انجام کارهای سخت و زیان‌بار و شبانه است. اما بر اساس ماده 188 قانون کار، کار کودکان در کارهای خانگی و به موجب ماده 196، کار آنها در کارگاه‌های کوچک زیر 10 نفر ممنوعیت ندارد. بنابراین قانون کار با استثنا کردن کودکان شاغل در کارگاه‌های کوچک و خانگی از اصل ماده 79 و مواد 82 و 83 و 84 قانون کار که اشتغال به کار کودکان زیر 15 سال را منع کرده، زمینه استثمار کودکان را فراهم کرده است. از طرف دیگر همان‌طور که ماده 84 به مشاغل که برای سلامت، اخلاق کارآموزان و نوجوانان اشاره کرده، به این معنی است که اگر زمینه زیانباری برای کار کودکان و نوجوانان مرتفع شود، کارفرما می‌تواند از کار کودکان استفاده کند، در نتیجه این ماده هم زمینه استثمار کودکان را فراهم خواهد کرد.

آسیب‌هایی که کودکان کار را تهدید می‌کند

مطالعات بسیاری در مورد کودکان خیابانی نشان داده که آسیب‌های روانی در آنها شیوع زیادی دارد. بیشتر این آسیب‌ها مربوط به کودک آزاری، محیط آشفته و مسامحه کاری است که این کودکان از آن‌ها می‌آیند. این امر با سبک زندگی که در خیابان‌ها در پیش می‌گیرند، تشدید می‌شود.

کودکان کار در شرایط بسیار نامطلوب از نظر تغذیه، بهداشت و انجام کارهای خطرناک و حاد به سر می‌برند. این کودکان می‌توانند به راحتی بازیچه دست بزهکاران حرفه‌ای اعم از سارقین یا باند‌های توزیع مواد مخدر، عوامل ایجاد خانه‌های فساد و... قرار گیرند. همچنین عدم بهره‌گیری از آموزش و تحصیل علم و فن، قدرت رقابت با سایر کودکان در ایجاد یک زندگی سالم را هر چه بیشتر از این کودکان سلب می‌کند.

کودکان کار در ایران در معرض آزارهای جسمی، روحی و جنسی، ابتلا به بیماری‌های خطرناک، نظیر ایدز هستند. به طوری که «مینو محرز»، رییس مرکز تحقیقات ایدز ایران آبان ماه سال گذشته در جمع خبرنگاران گفته بود: «چهار تا پنج درصد از کودکان کار در خیابان به ایدز مبتلا هستند.»

همچنین، فرشید یزدانی فر فعال حقوق کودک پیشتر گفته بود که «بیش از ۳۲ درصد کودکان کار، مورد آزار جسمی، روحی و جنسی قرار می‌گیرند و نرخ ابتلا این کودکان به بیماری ایدز پنج و چهار دهم درصد است و این نرخ نسبت به نرخ ابتلا به ایدز در جامعه که یک درصد است ۴۵ برابر است.»

همین طور در تحقیقی که چندی پیش در جنوب تهران انجام شد، مشخص شد که ۶۶ درصد کودکان خیابانی به بیماری عفونت‌های انگلی روده، ۱۰ درصد به عفونت‌های ادراری، ۹۶ درصد به پوسیدگی دندان‌ها و بیماری‌های لثه و ۲۴ درصد به عفونت‌های پوستی مبتلا هستند. علاوه بر این، این کودکان دچار افسردگی هستند و افکار خودکشی در آنها هم به اثبات رسیده است.

دلایل به وجود آمدن کودکان کار

بهره‌کشی از نیروی کار کودک، ریشه در عوامل مختلف اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی دارد به نحوی که فقر اقتصادی، بیکاری والدین، اعتیاد و طلاق و شکاف طبقاتی از مهمترین عوامل افزایش کودکان کار در یک جامعه به شمار می‌رود. خانواده فقیری که اکثر درآمد خود را برای خرید غذا صرف می‌کند، به درآمد کودک خود برای بقا نیاز اساسی دارد البته فقر تنها دلیل کار کودکان نیست و نمی‌تواند به تنهایی عاملی برای بردگی و دیگر انواع اشتغال باشد.

از طرفی عده‌ای معتقدند که دستمزد ها می‌تواند بر تعداد کودکان کار تاثیر بگذارد. به طوری که می‌گویند دستمزد ناچیز بر شمار کودکان کار می‌افزاید. «حمیدرضا واشقانی فراهانی» فعال حقوق کودک می‌گوید: «دلیل کار کودکان، ناتوانی یا کم توانی سرپرستان آن‌ها در تامین هزینه‌های زندگی است. با توجه به اینکه افزایش مزد سال ۹۲ به هیچ وجه با نرخ تورم متناسب نبوده است احتمال دارد کودکان بیشتری برای تامین معاش خانواده از سوی سرپرستان خود وارد بازار کار شده باشند.» چرا که براساس تحقیقات مشخص است که بیش از یک سوم درآمد خانواده‌های فقیر از طریق کودکانشان به دست می‌آید. به این ترتیب ادامه فعالیت های کودکان برای خانواده ها اهمیت حیاتی دارد.

با این حال، چندی پیش علی ربیعی، وزیر تعاون، کار و رفاه اجتماعی، گفت: مشکل کودکان خیابان و کار بدون توجه به الگوهای توسعه قابل حل نیست. سیاست‌های دولت و شهرداری‌ها که بر پیدایش سکونتگاه‌های غیررسمی، کار غیررسمی و شکاف طبقاتی مؤثرند، زمینه‌های مستعد برای پیدایش و افزون شدن تعداد کودکان کار و خیابانی ایجاد می‌کند. به گفته او، مسئله کودکان کار و خیابان فقط چیزی از جنس دلسوزی‌های انسانی برای گروهی حاشیه‌ای نیست، بلکه مستقیماً با اقتصاد سیاسی کشورها و عملکرد دولت‌ها ارتباط دارد. مسئله این کودکان را نباید در سطح سودجویی و رفتار غیرانسانی شماری از افراد برای بهره‌کشی از کودکان دانست و به این سطح تقلیل داد. کودکان کار و کودکان خیابانی، محصول رویه‌های موجود در ساختار اقتصاد سیاسی کشورها هستند.

منبع: تابناک